

AHMET YAŞAR OCAK

Türkiye'de tarihin
saptırılması sürecinde
**Türk Sûfiliğine
Bakışlar**

Ahmed-i Yesevî • Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî
Yunus Emre • Hacı Bektaş-ı Velî
Ahîlik • Alevîlik-Bektaşîlik
(Yaklaşım, yöntem ve yorum denemeleri)

i l e t i ş i m

AHMET YAŞAR OCAK İlk ve orta tahsilini Yozgat'ta yaptı. 1963-1967 yılları arasında-ki ilâhiyat tahsilini takiben, aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girdi. 1971 yılında burayı bitirdikten sonra, 1972'de Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ne asistan oldu. Aynı bölümde master eğitimini tamamlayıp doktora eğitimi için Fransa'ya gitti. 1974-1978 yılları arasında Strasbourg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki eski görevine döndü. Halen aynı bölümde öğretim üyeliği yapmaktadır. Türk sosyal ve kültürel tarihinin özellikle dinî problemlerine yönelik yurt içinde ve dışında yapılmış yayınları vardır.

İletişim Yayınları 365 • Araştırma-İnceleme Dizisi 56

ISBN 975-470-555-0

© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1996, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

DİZGİ Remzi Abbas

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

KAPAK BASKISI Sena Ofset

İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

ANADOLU HETERODOKS TÜRK SÜFİLİĞİNİN TEMEL TAŞI: HACI BEKTAŞ-I VELÎ EL-HORASÂNÎ (? - 1271)*

Giriş

Yazıya başlık olarak kullandığımız ifadede bilerek altı çizilmek istenen iki cepheli bir tez vardır: 1) Anadolu'da ortodoks Türk süfiliğinin yanında, popüler nitelikli heterodoks bir Türk süfiliği daha vardır;¹ 2) Hacı Bektaş-ı Velî bu heterodoks popüler Türk süfiliğinin en önemli simasıdır. Bu iki tezin ikisi de birer iddia olmaktan öte, ehline malum olduğu gibi, tarihsel bir gerçekliğe dayanmaktadır. O kadar ki, son birkaç yıldan beri Türkiye içinde ve dışında sayıları gittikçe çoğalan Alevî-Bektaşî derneklerinin büyük çoğunluğu, Hacı Bektaş-ı Velî'nin adını taşıyor.

Şu son yıllarda Türkiye'de azımsanmayacak bir sayıya ulaşmış bulunan -akademik/profesyonel yahut popü-

(*) Yunus Emre, Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş-ı Velî Düşüncesinde Hoşgörü, Haz. Dr. Şevket Özdemir, Kültür-Bak. ve Bilimsel ve Kültürel Araştırma Vakfı Yay., Ankara 1995, ss. 185-201, içinde yayımlanmıştır.

1 Bu konuda msl. bk. Irène Mélikoff, "L'Islam hétérodoxe en Anatolie", *Turcica*, XIV (1982), ss. 142-154; ayrıca bk. aynı yazar, "Les origines centre-asiatiques du soufisme anatolien", *Turcica*, XX (1988), ss. 7-18.

ler/amatör kökenli olsun- değişik ideolojik çevrelerce yayımlanan spekülâtif ve angaje araştırmaları bir yana bırakacak olursak, Hacı Bektaş-ı Velî konusunda yapılan yerli ve yabancı ciddi bilimsel araştırmalar gün geçtikçe bu tarihsel olguyu daha bir belirgin hale getirmektedir. Bu olgunun ortaya koyduğu gerçek ise şudur: Türkiye halk Müslümanlığının *heterodoks* kesiminin sağlıklı bir biçimde anlaşılabilmesi, geniş çapta Hacı Bektaş-ı Velî'nin anlaşılmasına, başka bir deyişle, *tarihsel* ve *menkabevî* (yahut mitolojik) şahsiyetinin mümkün olabildiği ölçüde iyi bilinip kavranmasına bağlıdır. Bu ise, birtakım sebeplerden dolayı çok güç bir iştir ve bazı problemleri gündeme getirmektedir.

Konunun aktüel durumu ve problemler

11. yüzyılda Orta Asya'da Ahmed-i Yesevî ile başlayıp gelişen mistik karakterli popüler Türk Müslümanlığının hangi sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ortamın ürünü olduğu, hangi inançların etkisinde oluştuğu, ana nitelik ve karakteristikleri, yayılış biçimi, Anadolu topraklarına intikali, ve nihayet burada aldığı yeni biçim ile ilgili meseleler, bundan yaklaşık kırk küsur yıl öncesine kadar dünyada ilk defa merhum M. Fuad Köprülü tarafından çeşitli araştırmalarda vukufîla ortaya konmuştu.² Bu büyük âlim, İslâm'ın Türkler arasında kazandığı biçimi kendi bilimsel araştırmalarının ana konusu yapmış, Türk tarihinin diğer meseleleriyle de uğraşmakla beraber, asıl bu alan üzerinde durmuştur. O bu alanda yalnız bir bilgi birikimi meydana getirmekle kalmayıp bunun sağlam bir metodolojisini oluşturdu ve kaynaklarını gösterip tanıttı. Öğrencisi merhum Abdûlbaki Gölpınar-

2 Msl. bk. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, 3. bs.; "Anadolu'da İslâmiyet", *DEFM.*, 4-6 (1338-1341); "Bektaşîliğin menş'e'leri", *TY*, sayı: 7, sene: 1341, ss. 121-140; *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*'ndeki (İstanbul 1935, 1. fasikül) muhtelif maddeler, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, vb.

lı onu başarıyla takip etti ve bu alana çok önemli katkılarda bulundu (Bu iki büyük bilim adamının bu unutulamaz emeklerinin hakkını bugünün genç nesil araştırmacıları nedense ödemeye ve hattâ hatırlamaya pek yanaşmıyorlar).

Akademik Türk tarihçiliği bu ikisinden sonra, Anadolu Türkleri için gerek uzak ve yakın tarih, gerekse içinde yaşadığımız dönem bakımından aktüel bir öneme haiz olan *Anadolu'da İslâm ve Müslümanlık* problemiyle uğraşmayı bıraktı. Bu suretle meydana gelen boşluk, bilimsel yöntemlerden yoksun, birinci elden kaynaklara inemeyen, spekülatif ve ideolojik olarak angaje olmuş, kolaycı araştırmalara kapı açtı. Bu araştırmalar, Türkiye Müslümanlığının oluşmasına katkıda bulunmuş, özellikle de 13. yüzyıl gibi çok mühim bir oluşum devresinde yaşamış, Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî ve Yunus Emre gibi sûfiler ile, 15. yüzyıldan Şeyh Bedreddin ve 16. yüzyıldan Pir Sultan Abdal gibi şahsiyetlere yöneldi ve sonuçta bunlarla ilgili, had safhada bir *tarihi bozma* (déformation historique) süreci başlattı.³

Özellikle 1970'li yıllarda Türkiye'de devrimci şol, kendini tarihsel bir temele oturtabilme için, münhasıran Hacı Bektaş-ı Velî'ye el attı. Çünkü Türkiye'de kendisi için -tarihsel konumundan gelen yapısı sebebiyle- hazır potansiyel sosyal taban olarak gördüğü heterodoks Müslümanlığı tem-

3 Aslında bu süreci çok daha önceki bir tarihte fiilen başlatan Nazım Hikmet'tir. Onun hapisteyken okuduğu M. Şerefeddin (Yalıtıkaya)'ın *Sınavna Kadısıoğlu Bedreddin* (İstanbul 1341) isimli eserinden ilham alarak yazdığı ünlü *Şeyh Bedreddin Destanı* (İstanbul 1936), gerçekten destanî havasıyla bu tarihi bozma sürecinin başlamasında çok etkili olmuştur. Erol Toy'un 1970'li yıllarda yazdığı *Pir Sultan Abdal* isimli tiyatro eseri ise, benzer bir olayı Pir Sultan Abdal'ın şahsiyetinde meydana getirmiştir. Sabahattin Eyüboğlu'nun *Yunus Emre'sini* de bu örnekler arasında saymak gerekir. Bu tür örnekler çoğaltılabilir; fakat burada bunları sıralamaya gerek yoktur. 1. Zeki Eyüboğlu'nun *Hacı Bektaş Velî* (İstanbul 1989)'sini de, Anadolucular denen, Türk kültürünün kökenlerini Anadolu'nun antik dönem putperest kültüründe arayan kesimin görüşlerine bir örnek olarak verebiliriz.

sil eden Alevî-Bektaşî kesimi, kendisine referans olarak Hacı Bektaş-ı Velî'yi gösteriyordu. Nitekim, Hacı Bektaş-ı Velî üzerine 1970'lerden bugüne kadar Türkiye'de yayınlanan kitapların önemli bir kısmı, Alevî-Bektaşî kökenli olup, devrimci sol ideolojiye angaje olmuş kesime aittir.⁴ Bu kesimin nihâî amacı, Alevî ve Bektaşîler'i kendi saflarına kazanabilmek için Hacı Bektaş-ı Velî'nin şahsında "devrimci, ilerici, özgürlükçü, anti-emperyalist ve demokrat" bir halk lideri yaratmak, bu yolla da Alevî-Bektaşî toplumunu kendi saflarına kazanmak idi. Bunda da o zaman için bir dereceye kadar başarılı olmuş sayılabilirlerdi.

Devrimci solun bu "tarihi bozma" faaliyetine, muhafazakâr milliyetçi denilen kesimle, bu kesim içindeki Türk-İslâm sentezci grubu, Hacı Bektaş-ı Velî'nin şahsında "Şeriat'a en ince noktasına kadar sadık büyük bir Sünnî mutasavvıf" yaratmak suretiyle, aksi doğrultuda ikinci bir "tarihi bozma" faaliyetiyle karşılık verdi.⁵ Bu faaliyetini, bundan birkaç yıl önce ihdas olunan bir dernekle kurumlaştırma yoluna gitti. Bu karşılıklı "tarihi bozma" sürecine, 1985'lerden itibaren, Alevîlik meselesinin ortaya çıkmasıyla, muhafazakâr Alevî-Bektaşî kesimine mensup birtakım amatör araştırmacıların geliştirdikleri üçüncü bir aşama daha eklendi.⁶ Bu karşılıklı üçlü "tarihi bozma" süreci günümüzde devam etmektedir. İşte Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarihsel şahsiyetiyle, başka bir deyişle, tarihte yaşamış gerçek Hacı Bektaş-ı Velî

4 Msl. bk. *Hacı Bektaş Velî (Bildiriler-Denemeler-Açık Oturum)*, İstanbul 1977, Adil Gülvalıaboğlu, *Hacı Bektaş Velî*, Ankara 1988; Lütfi Kalçeli, *Alevî-Sünnî İnançında Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği*, İstanbul 1993.

5 Msl. bk. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Vakfı, Ankara 1988; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990; Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, İstanbul 1990; E. Râhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, Ankara 1990.

6 Msl. bk. Ali Sümer, *Hacı Bektaş Velî*, Ankara 1970; A. Celalettin Ulusoy, *Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu*, Hacı Bektaş 1980.

ile ilgilenen bir araştırmacı, önce bu problemi aşmak zorunda olduğunu görecektir.

İkinci problem, Hacı Bektaş-ı Velî'nin -Türkiye'de Alevî-Bektaşî kesiminin güçlü bir "iman ve takdis" konusunu teşkil eden kutsal bir şahsiyet olması dolayısıyla, mensuplarının hafızasında yüzyıllar içinde örüle örüle oluşan- *mitolojik* şahsiyetidir. Dünya üzerinde değişik zaman ve mekânlarda pek çok örneği bulunan bu *tarihsellikten mitolojikleşmeye doğru* işleyen süreç, Anadolu'daki pek çok benzerinden ziyade, Hacı Bektaş-ı Velî için söz konusudur. Çünkü o, Anadolu Türk heterodoksisinin temel şahsiyeti olduğu için, din sosyolojisi deyimle, çok önemli bir "kült" konusudur. Ne Mevlânâ, ne Yunus Emre, hattâ ne de Pir Sultan Abdal bu tür bir takdis konusu değildir. Bu problemin pratikteki sonucu ise, Hacı Bektaş-ı Velî hakkında ileri sürülecek bilimsel görüş ve kanaatlerin, Alevî-Bektaşî kesimi tarafından şiddetli tepki ile karşılanmasıdır. Öte yandan, bunun simetriği olan bir tepki de, Hacı Bektaş-ı Velî'nin heterodoks karakterini bir türlü kabullenmek istemeyen, bu yüzden de bu paraleldeki görüşlere kesinlikle itibar etmeyen Sünnî kesimden gelmektedir.

Biri *tarihsel* diğeri *aktüel* bu iki probleme kısaca temas ettikten sonra, aynı derecede önemli bilimsel bir probleme daha dikkat çekmemiz gerekiyor. Bu, Hacı Bektaş-ı Velî hakkında tarihsel kaynak, belge ve bilgi kıtlığı problemidir. Bugüne kadar Hacı Bektaş-ı Velî'nin döneminden kalmış onunla ilgili hiçbir yazılı kaynak ve belge ortaya çıkmamıştır. Dönemin resmî kronikleri, diğer çağdaş kaynakları, hattâ sûfî kaynakları bile ondan bahsetmezler. Bu, Türkiye'deki bazı popüler angaje tarihçiler tarafından "Sünnî çevrelerin ve baskıcı Selçuklu Devleti'nin kasıtlı tutumu" tarzında komplocu bir yaklaşımla açıklanmak istenmişse de, bilimsel olarak inandırıcılıktan uzaktır. Çünkü aynı kaynaklarda heterodoks kesime mensup başka sûfilere söz edildiği

görülmektedir. İşte günümüzde Türkiye’de Hacı Bektaş-ı Velî meselesinin şimdiki durumunu ve onunla ilgili üç önemli problemini böyle özetleyebiliriz. Bunları ciddi bir şekilde değerlendirip göz önüne almadan Hacı Bektaş-ı Velî problemini açıklığa kavuşturmak zordur.

Yöntem

Yukarda özetlenen problemler dikkate alındığında, Hacı Bektaş-ı Velî gibi, hem tarihsel hem de aktüel bakımdan nâzik bir konumda bulunan *yarı kutsal* bir şahsiyeti incelemenin güçlüğü iyice meydana çıkar. Öyle görünüyor ki, Hacı Bektaş-ı Velî hakkında bugüne kadar ileri sürülen *zamandışı* (anakronik) ve *keyfî* (spekülatif) yargı ve yorumlarla dolu yayınlar da galiba bundan yararlanmaktadırlar.

Bugünün modern tarihçisi, Hacı Bektaş-ı Velî’nin iki cephesini birden dikkate almak zorundadır: 1) Tarihte yaşamış heterodoks bir sûfî olan Hacı Bektaş-ı Velî, 2) Bugün Alevî-Bektaşî kesiminin inançlarında yaşayan *menkabevî* (yahut mitolojik) Hacı Bektaş-ı Velî. Bunlardan birincisi *tarihsel gerçekliğin*, öteki ise bir *inanç gerçekliğinin* konusudur.

O halde böyle bir konumda olan ve üstelik hakkında yeterli ve müsbet tarihsel kaynak bulunmayan Hacı Bektaş-ı Velî hakkında neler söylenebilir? Nasıl söylenebilir? Söylenilenler ne ölçüde tarihte yaşamış Hacı Bektaş-ı Velî’yi yansıtır?

Şunu hemen belirtelim ki, Hacı Bektaş-ı Velî’yi yalnızca hakkındaki kaynakların ışığında ve çerçevesinde -bu kaynaklar son derece bol ve tatmin edici olsa bile- anlamaya çalışmak kesinlikle yeterli değildir. Araştırmacı, bu bilgileri dönemin Anadolu’sunun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı çerçevesinde ele almak ve değerlendirmek zorundadır. Hacı Bektaş-ı Velî’nin nasıl bir çevrenin ve toplumun adamı olduğu meselesi burada birinci derecede önem kazanır. Bu da

yetmeyecektir. Selçuklu Devleti zamanında Anadolu topraklarında dînî-mezhebî ve özellikle tasavvufî akımları tahlil etmek, bunların inanç ve doktrin yapılarını, unsurlarını, önemli temsilcilerini de hesaba katmak icap edecektir.

İşte kaynaklardaki bilgiler ancak böyle bütüncü bir yaklaşım ile değer kazanabilir. Özellikle dîn ve tasavvuf akımlarının sosyal tabanları iyi değerlendirilirse, Hacı Bektaş-ı Velî'nin nasıl bir kimliğin temsilcisi olduğu doğruya yakın bir biçimde tesbit edilebilir. Ayrıca adına izâfeten kurulan Bektaşî tarikatının ve onu takdis eden tarihteki ve bugünkü Alevî zümrelerinin halihazırdaki inanç ve doktrin yapıları da önemli ölçüde bize fikir verecektir.

Kaynaklar

Hacı Bektaş-ı Velî'yi bugün ancak ikinci dereceden, yani kendi zamanından epeyce sonra yazılmış kaynaklardan incelemek mümkündür. Bunlar kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Verdikleri bilgiler muhakkak ki kendi zamanlarından daha öncesine ait birtakım şifahî rivayetlere dayanan bu kaynakların en eskisi, 14. yüzyılın ünlü sûfilerinden Âşık Paşa (öl. 1332)'nin oğlu Elvan Çelebi (öl. 1359 sonrası)'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye* isimli menkabevî aile tarihidir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin şeyhi olup 1240 yılında Selçuklu yönetimine karşı *Babâî İsyanı* diye bilinen büyük sosyal hareketi gerçekleştiren Vefâî şeyhi Baba İlyas-ı Horasanî'nin torunu olan bu sûfî şâirin eseri, Hacı Bektaş-ı Velî'yi yalnızca isim olarak zikretmesine rağmen, bize çok önemli ipuçları verir. Aile içindeki geleneksel bilgileri yetkili bir ağız olarak intikal ettirmesi itibariyle çok mühim bir kaynaktır.⁷

7. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, nşr. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, İstanbul 1984, ss. 169-170.

İkinci referansımız ise, aslında bir Mevlevî kaynağı olup 14. yüzyılda, yani Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefatından (1271) yaklaşık yüz yıl sonra, Mevlânâ Celâledin-i Rûmî'nin torunu Ulu Arif Çelebi'nin emriyle, Ahmed Eflâkî adlı bir Mevlevî tarafından kaleme alınan meşhur *Menâkıbu'l-Arifin* isimli Farsça eserdir. Dönem Anadolu'sunun ve Mevlevîliğin tarihi bakımından çok önemli bir konuma sahip bu kaynakta, Hacı Bektaş-ı Velî hakkında, kısa bir pasaj vardır. Ama bu kısa pasaj hem onun sûfî niteliği itibarıyla, hem de öteki kaynakları kontrol etme bakımından büyük önem taşır.⁸

İkisi de 14. yüzyıla ait adları geçen bu iki kaynaktan sonra sırayı, bizzat Hacı Bektaş-ı Velî adına düzenlenmiş olup, 15. yüzyılın son çeyreği içinde kaleme alındığı kesin gibi görünen *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî el-Horasânî*'dir. Hiç şüphe yok ki, 15. yüzyılın son çeyreği içinde yazıya geçirilmiş olmakla beraber burada yer alan menkabeler Hacı Bektaş-ı Velî'nin belki hayatında teşekkül etmeye başlamış olup bağhılarının arasında ağızdan ağıza dolaşarak 15. yüzyıla gelmiş bulunuyordu. Daha çok *Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş* diye tanınan bu metnin bir önemi, tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî'yi tesbite yarayacak çok önemli ve değerli veriler sunmasından geliyorsa, bir diğer önemi de, Bektaşîlik ve Alevîlik'te bugün de mevcut olan inançların çoğunun kaynağını oluşturmaktan ileri gelir. Bu itibarla bu çevrelerde yarı kutsal bir niteliği vardır. Ayrıca Hacı Bektaş-ı Velî'yi Ahmed-i Yesevî geleneğine bağlayan çok önemli metinler ihtiva eder.⁹ Kısacası, bu eserin tarihsel gerçeklerle menkabelerin birbirine karıştığı çok değerli bir kaynak olduğunu

8 Ahmed Eflâkî, *Arifler'in Menkubeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, I, 481-482.

9 *Manâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyet-nâme*, nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1958.

söyleyebiliriz. Bugün manzum ve mensur olmak üzere iki ayrı versiyonu bulunmasına rağmen aralarında hemen hemen hiçbir esaslı fark bulunmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Aynı yüzyıldan bir diğer kaynak ise, ünlü İranlı mutasavvıf Abdurrahman-ı Câmî (öl. 1495) tarafından *Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds* adıyla Farsça yazılıp, aynı devirde Lâmiî Çelebi'nin *Terceme-i Nefehât* adıyla Türkçeye çevirdiği sûfî biyografileri koleksiyonudur (*Tabakât*). Üç dört cümleyi geçmeyen buradaki ifadeler de Hacı Bektaş-ı Velî'nin mistik şahsiyeti hakkında dikkate alınması gereken müşahedeler beyan eder.¹⁰

Bir başka kaynak, 16. yüzyılın başlarında, yine Baba İlyas-ı Horasânî'nin sülâlesine mensup bir sûfî tarihçi olan Aşıkpaşazâde'nin -kendi adıyla da anılan, ünlü *Tevârih-i Âl-i Osman* isimli eseridir. O tarihinde, vaktiyle büyük dedesinin halifesi olan Hacı Bektaş-ı Velî'ye dair hiç şüphesiz aile içinden gelen şifahî bilgilere dayanarak çok ilgi çekici satırlar kaydeder. Bu bilgiler, bugün Alevî-Bektaşî gelenegindeki bilgilerden çok farklıdır. Onun için Alevî-Bektaşî kökenli araştırmacılar bunların doğru olmadığını savunurlar. Bununla beraber bu bilgiler öyle kolayca dikkate alınmayacak cinsten olmayıp, büyük bir ihtimalle tarihî Hacı Bektaş-ı Velî'ye en yakın bilgilerdir.¹¹

Bu beş kaynağın beşi de, Hacı Bektaş-ı Velî'nin heterodoks kimliğini vurgulamakta âdetâ ağız birliği etmiş gibidir.

Son olarak yine 16. yüzyıldan değişik bir biyografi kaynağını daha söz konusu etmemiz gerekir ki, bu da, Taşköprülüzâde Ahmed'in *eş-Şakayıku'n-Nu'mâniyye* adıyla ünlü biyografi kitabıdır. Çok tanınan bu eserde Hacı Bektaş-ı Ve-

10 Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehâtü'l-Üns*, İstanbul 1270, s. 691.

11 *Tevârih-i Âl-i Osman*, Aşıkpaşazâde Tarihi, nşr. Âli Bey, İstanbul 1332, ss. 204-205.

lî, diğer beş kaynağın aksine tam anlamıyla Ehl-i Sünnet'e mensup bir velî olarak takdim olunur.¹²

Sonraki yüzyıllara ait bazı eserlerde de Hacı Bektaş-ı Velî'ye dair bilgilere rastlanırsa da bunlar esas olarak bu saydıklarımıza -bilhassa *Vilâyetnâme*'ye ve *Şakayık*'a- dayanırlar.

İşte Hacı Bektaş-ı Velî hakkındaki tarihsel kaynaklar bu sayılanlardan ibaret olup, en eskisinin bile; onun vefatından yaklaşık yüz yıl sonra kaleme alındığını ve üstelik beşincisi ve altıncısı hariç olmak üzere, diğerlerinin *menkabe-vî* (hajiografik) nitelikte kaynaklar olduğunu bir kere daha hatırlayalım.

Görüldüğü gibi, tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî'nin tamamiyle, mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'nin ise, günümüzde Alevî-Bektaşî zümreleri arasındaki menkabe ve rivayetler hariç, kısmen bunlara dayanılarak incelenmesi gerekiyor. Bu ise ne yazık ki tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî'nin biyografisi, mistik hüviyeti ve fikirleri konusunda bizim birçok problemle karşı karşıya kalmamız demek oluyor.

Tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî

Hacı Bektaş-ı Velî'yi bu sergilemeye çalıştığımız metod ve kaynaklar çerçevesinde, ilgili bütün problemleri sorgulayarak detaylı bir biçimde ortaya koymak, ne yazık ki bu yazı çerçevesinde mümkün değildir. Bu, başlı başına bir kitap

12 Edirneli Mecdî, *Terceme-i Şahâik-i Nu'mâniye*, İstanbul 1269, s. 44. *Şakayık*'ın bu takdimi, erken Osmanlı dönemine ait bütün şahsiyetler için söz konusudur. 16. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamlı ve Ehl-i Sünnet inançlarının sıkı sıkıya uygulandığı bir döneminde eserini kaleme alan Taşköprülüzâde'nin, erken dönemin bütün şahsiyetlerini zamanının telakkilerine uygun bir çerçeve içinde takdime çalışmasını anlamak mümkündür. Ama bugünün modern tarihçilerinin bu psikolojiyi hesaba katmadan, bu kaynakta verilen bütün bilgileri hiçbir eleştiriye tabi tutmadan kabullenmeleri gerekir.

işidir. Burada ise ancak konunun ana hatları belirtilmeye çalışılacaktır.

Bugün bir araştırmacı tarihte yaşamış Hacı Bektaş-ı Velî'yi incelemek istediği zaman, yukarda zikredilen kaynakların dışında pek fazla seçeneği olmadığını görecektir. Esasen 13. yüzyıl Anadolu'sunda yarı göçebe bir hayat sürmekte olan belli sayıdaki bir cemaate mensup biri için bu çok tabiidir.

Söz konusu kaynakların sunduğu sınırlı imkânlar çerçevesinde ancak şöyle bir tablo oluşturulabilir: Bir defa, Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı, yani, memleketi, doğumu, ailesi, ve nasıl bir yetiştirme sürecinden geçtiği hakkında *Vilâ-yetnâme*'deki -ve bugünün Alevî-Bektaşî çevrelerinde yerleşmiş olup esas olarak bu esere dayanan- menkabevî bilgileri saymazsak, tarihen müsbet bir şey söyleyecek durumda değiliz. Ancak *Horasan Erenleri* diye bilinen *Kalenderiyye* akımına mensup cezbeci sûfîlerden biri, dolayısıyla *Horasan Melâmetiyye* mektebinden olduğuna muhakkak nazarıyla bakılabilir. Bu sebeple, 13. yüzyılda Cengiz istilası önünden vukû bulan derviş göçleri arasında aynı mektebe mensup Yesevî veya daha kuvvetli bir ihtimalle Haydarî dervişlerinden biri olarak Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Burada bugüne kadar gözden kaçan çok önemli bir noktayı özellikle belirtmek lâzımdır, ki o da şudur: Bütün benzeri Türkmen şeyhlerinde olduğu gibi, muhtemelen Hacı Bektaş da kendine bağlı bir Türkmen aşiretinin başında bulunuyordu. Genellikle bu oymaklar -Dede Garkın'a bağlı *Garkın* veya *Karkın* oymağında olduğu gibi- başlarındaki şeyhin adıyla anılıyordu. Hacı Bektaş'ın durumu da böyle olmalıdır. Nitekim, Osmanlı tahrir defterlerine dayalı çok ilginç yeni bir araştırma, Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlı geniş bir *Bektaşlu* oymağının bulunduğunu ortaya koydu.¹³

13. Bk. Irène Beldiceanu-Steinherr, "Les Bektaşî à la lumière des recensements ottomans (XVe-XVIe siècles)", WZKM, 81 (1991), ss. 21-79.

Hacı Bektaş-ı Velî Anadolu'da yeni bir sûfî çevreye intisap etmiş görünüyor. Bu çevre, Yesevîlik ve Haydarîliğe çok benzeyen ve 13. yüzyılda Anadolu'da önce ünlü Türkmen şeyhi Dede Garkın, sonra da onun halifesi Baba İlyas-ı Horasanî tarafından temsil edilen Vefâîlik tarikatı çevresidir. Hacı Bektaş-ı Velî ve kardeşi Menteş, Baba İlyas-ı Horasanî'ye intisap ettiler. Hacı Bektaş adı geçen şeyhin halifelik makamına kadar yükseldi. İşte tam o sırada, 1239 yılı sonlarına doğru Babaî isyanı patladı. İsyanı katılan Menteş Sivas'ta Selçuklu kuvvetlerine karşı yapılan muharebede öldürüldü. Hacı Bektaş-ı Velî ise, ya tasvip etmediğinden veya başka bir sebeple isyana katılmamış, hatta belki de, isyan liderinin bir halifesi olduğundan, yakalanıp öldürülmekten kurtulmak için, takibattan kaçıp izini kaybettirmiş görünüyor.¹⁴

Aradan yıllar geçip Anadolu Moğollar'ın hâkimiyeti altında yaşamaya başlayınca, yani yaklaşık 1250'lerden sonra, Hacı Bektaş-ı Velî'yi bugün dergâhının bulunduğu Hacıbektaş kasabasının yerindeki, o zamanlar, yarı göçebe Çepni oymağından bir kolun -muhtemelen kendine bağlı *Bektaşlı* kolunun- yaşadığı Sulucakaraöyük diye anılan küçük bir köyde görüyoruz.¹⁵ O burada zaman zaman münzevî bir hayat sürmekle beraber, oymağının günlük işleriyle de ilgisini kesmeden yaşamaktadır. İşte kanaatimizce Hacı Bektaş-ı Velî'nin asıl tarihsel rolü bu ikinci aşamada devreye girmektedir.

Onun burada bir Türkmen şeyhi olarak kendi cemaati içinde mürşidlik görevini sürdürürken, ayrıca paralel iki

14 Aşıkpaşazâde, Hacı Bektaş'ın, kardeşi Menteş'le Baba İlyas'a mürid olduklarını, sonra beraberce Kırşehir'e geldiklerini, oradan Kayseri'ye geçtiklerini, Menteş'in Sivas'a gidip orada şehid düştüğünü, Hacı Bektaş'ın ise Karayol (Sulucakaraöyük)'a geldiğini ve orada yerleştiğini bildirir (bk. ss. 204-205).

15 Bk. *Velâyetnâme*, s. 26.

istikamette daha İslâm propagandası yaptığı anlaşılıyor. O ilk önce bugünkü Ürgüp yöresindeki Hristiyanlarla çok sıkı ilişkiler geliştirip onların ihtidâsına zemin hazırladıktan başka, işgalci Şamanist Moğollar'ın da Müslümanlığı kabul etmeleri için yoğun faaliyetler göstermiş, halifelerini bu meyanda Anadolu'nun dört bir köşesine yollamıştır.¹⁶ Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu İslâm propagandası, hiç şüphesiz islâm fıkhnının sıkı kurallarıyla sınırlandırılan ortodoks bir anlayış değil, *Horasan Melâmetiyyesi*'nin kuru zühd (ascétisme) karşısı *cezbeci* (extatique) karakterini yansıtmaktadır. Bundan da öte, bu İslâm anlayışı, İslâm sūfilîğinin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüye dayanan, mühtedîleri birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendiren *bağdaştırmacı* (syncrétique), yani heterodoks bir İslâm anlayışıydı. Onun bu yönteminin, Anadolu'nun müslim ve gayri müslim toplumları arasında önemli bir yakınlaşma ortamının doğmasına yol açtığını söyleyebiliriz. O kadar ki, bölge Hristiyanlarının da ona büyük bir yakınlık duyduğunu ve kendisini Aziz Charalambos adıyla takdis ettiklerini biliyoruz.¹⁷ Öyle görünüyor ki, zaman zaman bazı Moğol idarî otoritelerine karşı çıkmak durumunda kalmış olsa da, Hacı Bektaş-ı Velî, Sulucakaraöyük'teki mütevazi zâviyesinde bu şekilde ömrünü tamamlamış olmalıdır (öl. 1271). İşte tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî hakkında bugün müsbeî bir yaklaşımla söyleyebileceklerimiz yalnızca bunlardan ibarettir.

Nisbeten bu dar coğrafya içinde cereyan eden hayat tarzı yüzünden olmuş olmalıdır ki, Hacı Bektaş-ı Velî, yaşadığı süre boyunca Selçuklu başkentinin veya önemli kültür

16 Bk. *Vilâyetnâme*, ss. 23-24, 38-45, 56.

17 Msl. bk. Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, Berkeley 1971, s. 485.

merkezlerinin ilgisini çekecek, dolayısıyla bu büyük şehirlerdeki büyük tekkelerde yaşayan entellektüel kesime mensup meslektaşları gibi zamanın belgelerinde iz bırakmamıştır. Onun böyle gözlerden uzak bir mıntakayı seçmesi hiç şüphesiz boşuna değildi. Selçuklu merkezî yönetiminin 1240 Babaî isyanından sonra heterodoks çevrelere karşı takip ettiği politika sonucu, Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu çevrelerden olabildiğince uzak bir yeri seçmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Ayrıca büyük şehirlerdeki Sünnî meslektaşlarının da eleştirilerinden uzak olmayı tercih ettiği de düşünülebilir. Nitekim Mevlânâ'nın bile, yüzünü görmediği ve ancak gıyaben tanıdığı bu Türkmen şeyhine hiç de iyi gözle bakmadığını biliyoruz.¹⁸

Hacı Bektaş-ı Velî nasıl bir sûfî kimliği temsil ediyordu? Daha önceki bir tarikata mı mensuptu, yoksa kendi adını verdiği yeni bir tarikat mı kurmuştu? Bektaşîliğin onunla ilgisi nereden geliyor? gibi sorulara gelince, önce şunu altını çizerek vurgulayalım ki, *-Şakayık-ı Nu'mâniye* hariç- yukarıda saydığımız kaynakların hiçbiri, Hacı Bektaş-ı Velî'yi -bugün muhafazakâr milliyetçi araştırmacıların iddiasının aksine- klâsik anlamda Sünnî bir sûfî olarak görmez.¹⁹ Zâten bugün kendini Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlayan Bektaşîliğin ve Alevîliğin heterodoks yapısı da bunun en kuvvetli delilidir. Bektaşîliğin önce Sünnî bir tarikat olduğunu, fakat Balım Sultan tarafından bugün bilinen hüviyetine sokulduğunu ileri süren milliyetçi muhafazakâr tezin bilimsel ve tarihî hiçbir kıymeti yoktur. Tasavvuf tarihinde de böyle bir olayın benzeri mevcut değildir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin Sünnî bir mutasavvıf olduğu tezini ileri sürenler, genellikle ona mal ettikleri *Makalât* isimli esere dayanırlar. Bugüne kadar değişik

18 Bk. Eflâkî, 1, 482.

19 *Şakayık*'ın bu tavrının sebebine yukarıda 11 numaralı notta temas edilmişti.

araştırmacılar tarafından metni yayınlanan²⁰ ve sūfiliğe yeni giren müridler için basit seviyede bir el kitabı niteliğini taşıyan bu eserin, hiçbir muhteva kritiği yapılmamıştır. Eserin üstünde en kapsamlı çalışmayı yapan Esat Coşan, bir edebiyat tarihçisi gözüyle eserin yalnız muhteva analizini yapmış, fakat kritiğine girişmemiş, Hacı Bektaş-ı Velî'yi de bu gözle bir Ehl-i Sünnet âlim ve mutasavvıfı olarak değerlendirmiştir.²¹ Diğer yayıncılar da aynı şekilde hareket etmişlerdir. Ancak son yıllarda, Hacı Bektaş'ın Ehl-i Sünnet'ten olduğunu ispat yolunda üzerinde çok spekülasyon yapılan bu eserin Hacı Bektaş-ı Velî'ye aidiyeti tarihen henüz belgelendirilmiş değildir. Bunun gibi, *Kitabü'l-Fevâid*, *Fâtih Tefsiri* ve yakın bir geçmişte yine hiçbir bilimsel kritik metodu uygulanmadan, sırf *Makalât* ile aynı cild içinde bulunuyor diye -metinde bir tek defa Hacı Bektaş-ı Velî'nin adı geçmediği gibi, onu ima eden en ufak bir kelime dahi bulunmadığı halde- ona atfen yayımlanan *Şerh-i Besmele* vb. risâlelerin de Hacı Bektaş-ı Velî'ye aidiyeti çok şüphelidir.²² Günümüzde ona atfen sloganlaştırılmış bir halde tekrar edilip duran sözler için de aynı husus geçerlidir. Esasen Hacı Bektaş-ı Velî konumundaki konar-göçer bir Türkmen aşîretinde yaşayan bir Türkmen sūfisinin bu tarz eserler yazıp yazamayacağı tartışılabilir. Bugüne kadar böyle bir olayın henüz bir başka örneğine rastlandığını söyleyebilmek zordur.

Vilâyetnâme'nin dikkatli bir tahlili, Hacı Bektaş-ı Velî'nin hem Ahmed-i Yesevî hem de Kutbeddin Haydar geleneklerini sıkı sıkıya koruyan bir Haydarî şeyhi olduğunu,²³ Elvan

20. Msl. bk. Mehmet Yaman, *Hacı Bektaş-ı Velî, Makalât ve Müslümanlık*, İstanbul 1985, Gülbay Yay.; Esat Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî, Makalât*, İstanbul 1986.

21. Bk. yukardaki notta gösterilen eser, incelemeler, ss. XV-LXI.

22. Bk. Rüştü Şardağ, *Her Yönüyle Hacı Bektaş-ı Velî ve en Yeni Eseri Şerh-i Besmele*, İzmir 1985.

23. Bk. *Vilâyetnâme*, ss. 9-16. Bu eser, Hacı Bektaş-ı Velî'yi *çihar darb* (saç, sakal,

Çelebi, Ahmed Eflâkî ve Âşıkpaşazâde'nin eserleri ise, onun Baba Resûl'ün, yani -bir Vefâî şeyhi olan- Baba İlyas-ı Horasanî'nin halifesi bulunduğunu açıkça gösteriyorlar.²⁴ Kaynaklarımızdaki bu kayıtlara güvenmek gerekirse, onun sûfi kimliği konusunda şu sonucu ulaşmamız lâzım geliyor. Hacı Bektaş-ı Velî çok büyük bir ihtimalle, Haydarîlik tarikatının bir mensubu olarak Anadolu'ya gelmiş, sonra Baba İlyas-ı Horasanî çevresine girerek Vefâîlik tarikatının da bir müntesibi olmuş olmalıdır. O hayatının sonuna kadar da çok muhtemel olarak böyle yaşadı. Bu durumda kendisinin, sanıldığı gibi, adını taşımasına rağmen Bektaşîliği bizzat kurmamış olduğu muhakkaktır. Bugün bütün araştırmacılar bu konuda fikir birliği içindedirler. Zaten Bektaşîlik, 16. yüzyılın ilk yıllarında Balım Sultan tarafından Haydarîliğin içinden ayrılmak suretiyle onun adına kurulmuştur.

Bütün bu süre içinde çarpıcı olan hadise, Hacı Bektaş-ı Velî etrafında teşekkül eden kültün, Anadolu'da ondan çok daha eski olan ve göçlerle buraya intikal eden Ahmed-i Yesevî, Kutbeddin Haydar, Dede Garkın kültürlerini ve nihayet, büyük bir dinî-sosyal hareketin lideri olmasına rağmen Baba İlyas kültünü kendi içine alması ve böylece, Anadolu'daki bütün heterodoks sûfi eğilimleri temsil eder duruma yükselmesidir. Ayrıca bütün yerel İslâm öncesi kültürleri de kendi bünyesi içinde özümseyerek *bağdaştırmacı* (senkretik) bir yapı ortaya koymak suretiyle,²⁵ kendini Anadolu

kaş tıraşı) yapan, uzun ve gür bıyıklı, belden yukarısı çıplak bir abdal olarak tarif etmek suretiyle tipik bir Haydarî dervîşi olduğunu dolaylı olarak anlatır.

24 Bk. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, gösterilen yer; *Ariflerin Menkıbeleri*, gösterilen yer; *Tevârih-i Al-i Osman*, gösterilen yer.

25 Bektaşîliğin senkretik yapısı konusunda geniş bilgi için bk. Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet", ss. 405-8; aynı yazar, "Bektaşîliğin menşeleri", gösterilen yerde; Irène Mélikoff, "Recherches sur les composants du syncrétisme Bektachi-alevi", *Studia Turcologica, Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, ss. 379-395; ayrıca bk. aynı yazar, *Uyur İdile Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1993, ss. 117-138.

Türk heterodoksisinin temeline yerleştirebilmiş bulunmasıdır. Nitekim bu bağdaştırmacılık özelliğidir ki, Bektaşiliğe dünyaca ünlü hoşgörölü niteliğini kazandırmıştır.

İşte bu bağdaştırmacı kültün teşekkülü, aynı zamanda *menkabevî*, yahut *mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî*'yi sahneye çıkaracak ve hem Bektaşiliğin hem Aleviliğin merkezine oturtacaktır. Yani, Hacı Bektaş-ı Velî asıl tarihsel rolünü, yaşarken değil, tıpkı Hz. İsa, Hz. Ali, ve hattâ ünlü sûfî Hallâc-ı Mansur gibi, öldükten sonra oynayacaktır. Bu sebeple şunu diyebiliriz ki, Hacı Bektaş-ı Velî yaşarken yapamadığını, öldükten sonra yapmıştır.

Menkabevî yahut mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî ve Abdal Musa

Şurasını unutmamalıdır ki, Bektaşilik'ten başka hiçbir tarikatın pîri bu derece muazzam bir kültün, güçlü bir iman ve kutsallığın konusu olmamıştır. Mevlânâ Celâleddin'in Mevlevîlik'teki yeri bile, Hacı Bektaş-ı Velî'nin Bektaşilik'teki yeriyle karşılaştırılmaz. O halde tarihsel Hacı Bektaş-ı Velî'nin mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'ye dönüşerek kutsallık kazanması ve bir imanın konusu olması hadisesi nasıl meydana gelmiştir? Bu çok mühim olay nasıl bir sürecin ürünüdür? Bu süreç nasıl gerçekleşmiştir?

Bu önemli soruların cevabı, bugün Antalya-Elmalı yakınındaki Tekkeköy'de bulunan türbesinde yatan Abdal Musa'da düğümlenmektedir. Vaktiyle Fuat Köprölü, Abdal Musa'ya tahsis ettiği bir monografide, 14. yüzyılda Hacı Bektaş-ı Velî'nin Sulucakaraöyük'teki tekkesinden yetişen bu mühim şahsiyetin, Hacı Bektaş-ı Velî kültünün yayılmasında nasıl büyük bir rol oynadığını mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur.²⁶ Köprölü'nün araştırmalarından

26 Bk. "Abdal Musa", nşr. O. Köprölü, TK, sayı: 124, sene: 1973, ss. 198-207.

ve günümüz bilim adamlarının yeni çalışmalarından çıkan sonuca göre, kendi yaşadığı dönemde pek tanınmayan bu mütevacı Türkmen şeyhini, gerek hayattayken, gerekse ölümdünden kendi zamanına kadar geçen süre içinde üretilen yeni menkabeler aracılığıyla, başta yeni kurulmakta olan Osmanlı Beyliği olmak üzere, bütün Orta ve Batı Anadolu'da tanıtarak âdetâ tekrar hayata kavuşturan, Abdal Musa olmuştur. Bu itibarla kelimenin tam anlamıyla, "Abdal Musa Alevî-Bektaşî kesiminin inançlarında yaşayan mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaratıcısıdır" demek hiçbir zaman mübalağa sayılmamalıdır. İşte bugün elimizde bulunan ve Alevî-Bektaşî toplulukları nezdinde kutsal bir kitap muamelesi gören *Vilâyetnâme*, 15. yüzyılın son yıllarında bu menkabelerin toplanıp yazıya geçirilmiş şekliinden ibaret olup, çoğunluğu itibariyle bu mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'yi yansıtır. Ancak bu, *Vilâyetnâme*'de hiçbir tarihsel temel yoktur anlamına gelmez. Aksine, *Vilâyetnâme*'de Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarihî şahsiyetini aydınlatmaya yarayacak oldukça ilginç ipuçları vardır. Yukarda bunlardan yararlanılmıştır. Ancak bu yine de *Vilâyetnâme*'nin genel niteliğini değiştirmez. Alevî-Bektaşî toplulukları bugün Hacı Bektaş-ı Velî'yi *Vilâyetnâme*'nin takdim ettiği mitolojik çerçevede tanır ve takdis ederler; bu çerçeveye aykırı bir şey söylendiği zaman şiddetle tepki gösterirler.

Vilâyetnâme nasıl bir Hacı Bektaş-ı Velî portresi çiziyor? *Vilâyetnâme*'deki Hacı Bektaş-ı Velî'nin en belirgin niteliği, Oniki İmam soyuna nisbet edilmesi, yani Peygamber sülâlesine mensup bir seyyid olmasıdır. Babası İbrahim-i Sâni İmam Musa Kâzım neslindendir ve Horasan hükümdarıdır. Yani Hacı Bektaş-ı Velî bir şehzâdedir. Küçükken önce ünlü sûfî Lokman-ı Perrende'nin, sonra onun tavsiyesiyle Ahmed-i Yesevî'nin yanında eğitilir. Daha o zamanlar birçok kerâmetler göstererek herkesi hayretler içinde bırakır. Ahmed-i Yesevî'nin *nefes evlâdı* olan Kutbeddin Haydar'ı, esir

düştüğü Bedahşan ilindeki kâfirlerin elinden kurtarır. Sonra onun artık olgunlaştığını gören Ahmed-i Yesevî, kendisine *halifelik* (yetkili temsilcilik) sembolleri olan *cihâz-ı fakr*'i (*tâc*, *şamdan*, *seccade*, *sofra* ve *alem*) teslim etmek sûretiyle beline tahta kılıcını kuşatır ve Rum (Anadolu) diyarını irşad etmekle görevlendirir.

② Anadolu'ya gelmeden önce Mekke'ye giderek hac görevini de ifa eden Bektaş, *Hacı* unvanını böyle alır. Dönüşte Necef'i ve Kerbelâ'yı ziyaret ettikten sonra Anadolu'ya gelir. Buradaki *Rum Erenleri* onun gelişinden haberdar olurlarsa da buna pek sevinmezler. Hacı Bektaş-ı Velî, Çepni oymağına mensup konar-göçer birkaç evin kışlağı durumundaki Sulucakaraöyük'e (bugünkü Hacıbektaş kasabası) gelir. Kadıncık Ana'nın evine misafir olur. Bu arada kerâmetleriyle dikkat çeker. Geçimini sağlamak için köyün sığırlarını güder.

Bir müddet sonra bugünkü dergâhın yerinde ilk inziva yeri olan Kızılca Halvet'i yapar. Bugünkü tekke bu arazide yer almaktadır. Böylece Hacı Bektaş-ı Velî artık kendini kabul ettirmiş ve mürid edinmeye başlamıştır. Ünü çabuk yayılır. Çevredeki velîler (evliyâ) onu kıskanırlar ve çeşitli sınavlardan geçirirlerse de o hepsini utandırır. Avucundaki *Yeşil Ben*'i göstererek Hz. Ali'nin *mazhar*'ı olduğunu, yani onun kendi bedeninde zuhur ettiğini ispat eder. Böylece Rum'un en büyük evliyâsı olduğu anlaşılır.

Hacı Bektaş-ı Velî buradaki ikameti esnasında Seyyid Mahmud-ı Hayrânî, Ahi Evran vb. büyük Rum evliyâsıyla yakınlık kurar. Çevredeki gayri müslimlerle yakın ilişkiler içine girer. Moğol otoriteleriyle tanışır. Onlardan bir kısmını Müslüman eder. Bu arada birçok da halife yetiştirir. Sonunda ölümünden az evvel onların her birine halifelik icâzetnâmesi vererek Anadolu'nun bir yanına yollar ve kendisi de kerâmetine yakışır bir ölümle vefat eder.

Sonuç:

Buraya kadar hiç şüphesiz ki çok kısa olarak anlatılanlardan ortaya çıkan sonuca bakılırsa, Hacı Bektaş-ı Velî'nin asıl şöhratinin ve etrafında teşekkül eden muazzam kültün, vefatından sonra teşekkül ettiğini söylemeliyiz. Bu kültün esas kaynağı onun Sulucakaraöyük'teki dergâhı olup burası bir Haydarî zâviyesidir. 14. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra buranın şeyhi olan Abdal Musa, bir Haydarî şeyhi olarak kendine mensup olan bir kısım dervişleriyle buradan kalkıp yeni kurulmakta olan Osmanlı Beyliği arazisine gitmiş, orada Orhan Gazi'nin hizmetinde fetihlere katılmış ve başarılı olmuştur. Fakat onun yaptığı asıl büyük iş bu fetihlerdeki başarısı değil, bu arada birlikte savaştığı Osmanlı gazilerine Hacı Bektaş-ı Velî'nin menkabelerini anlatarak onu tanıtmayı olmuştur. O bunu önce Bursa havalisinde yapmış, sonra buradan Bergama ve yakınlarına geçmiş, oradan da Antalya'ya giderek bugünkü Tekkeköy'de zâviyesini açıp yerleşmiştir.

Bu tarihî hadise şunu gösterir: Hacı Bektaş-ı Velî kültü önce, hayattayken bizzat Hacı Bektaş'ın da mensubu bulunduğu Haydarî dervişleri arasında ortaya çıkmış, gelişmiş ve onlar vasıtasıyla her tarafa yayılmıştır. Osmanlı gazileri aracılığıyla Hacı Bektaş-ı Velî'yi tanıyan Osmanlı sultanları, Yeniçeriliği kurarken, onun Osmanlı gazileri arasında yaygın olan güçlü Hacı Bektaş kültü sebebiyle ocağı ona bağlamışlar, böylece Hacı Bektaş-ı Velî'nin hatırası Osmanlı topraklarında giderek gelişmek sûretiyle büyüyüp ünlenmiştir. 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, Balım Sultan, Haydarîlik'ten ayrılp, Osmanlı hükûmet merkezinin desteğini de alarak Bektaşîlik tarikatını Hacı Bektaş-ı Velî'nin adına bugün bildiğimiz şekliyle fiilen kurmuştur.²⁷

27 Hacı Bektaş-ı Velî'nin Haydarîlik'le ilgisi ve Haydarîliğin Bektaşîliğin kuruluşundaki rolüne dair yeni bir tez ve birtakım görüşler için bk. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderîler*, Ankara 1992, ss. 210-215.

İşte Hacı Bektaş-ı Velî ölümünden sonra böylece Anadolu Türk heterodoksisinin teşekkül sürecini fiilen tamamlamış ve kendisini de onun merkezine yerleştirmiştir. Bugün ister Sünnî ister Alevî ve Bektaşî olsun, kendini sevenlerin ve takdis edenlerin gönlünde ve kafasında tarihsel şahsiyetinden çok mitolojik kimliğiyle yaşamaktadır.